

MAŁGORZATA KOZŁOWSKA

ORCID: 0000-0003-1766-6901

Uniwersytet Wrocławski

malgorzata.kozłowska2@uwr.edu.pl

# Prawo jako narzędzie limitowania swobód obywatelskich w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Cenzura jako instrument ograniczania wolności wyrażania poglądów

**Słowa kluczowe:** Polska Rzeczpospolita Ludowa, wolność słowa, cenzura

LAW AS AN INSTRUMENT OF LIMITING CIVIL LIBERTIES  
IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF POLAND. CENSORSHIP  
AS AN INSTRUMENT OF LIMITING FREEDOM OF EXPRESSION

## Abstract

In democratic states of law, an instrumental understanding of the law allows it to be treated as a tool for achieving the goals set by the legislator. The goal, which the legislator intends to achieve by means of lawmaking, is socially useful and accepted by the society. The notion of instrumentalisation of law acquired an unequivocally pejorative connotation after the experiences of the communist period in Poland, when the phenomenon of ideologisation of law prevailed. The issuing of the Decree-Law of 5 July 1946 on the establishment of the Main Office of Press, Publication and Audience Control, the provisions of which infringed the constitutional freedom of speech and expression, was a blatant manifestation of this. In turn, the introduction of preventive censorship itself served the objectives of the ruling Communist Party, which (in addition to strengthening the party's monopoly and building an authoritarian regime) were to prevent the dissemination of content inconvenient to the authorities.

**Keywords:** Polish People's Republic, freedom of expression, censorship

## Instrumentalne traktowanie prawa jako narzędzia ograniczającego wolność wyrażania poglądów w czasach PRL

W demokratycznych państwach prawa instrumentalne rozumienie prawa pozwala traktować je jako narzędzie do osiągnięcia wytyczonych przez ustawodawcę celów<sup>1</sup>. Warto przy tym podkreślić, że sam cel, który za pomocą stanowienia prawa zamierza osiągnąć ustawodawca, jest celem społecznie użytecznym i przez to społeczeństwo akceptowanym<sup>2</sup>. Jest on zatem pierwotny wobec prawa, a rolą wprawnego i racjonalnego prawodawcy jest jego dostrzeżenie oraz wpisanie w prawne ramy<sup>3</sup>. W takiej sytuacji ustanowione do realizacji społecznie aprobowanego celu prawo służy kontroli społecznej poprzez formułowanie wiążących reguł zachowania oraz reakcji na odstępstwa od tych reguł, wykraczające poza tolerancję systemu<sup>4</sup>. Konsekwencją tego stanu rzeczy, jak zauważa A. Kozak, jest to, że „ulokowanie prawa w strukturze instytucjonalnej społeczeństwa powoduje, że nie można tworzyć aktów normatywnych nie odnoszących się do wartości”<sup>5</sup> akceptowanych i uznawanych społecznie.

Wolność wyrażania swoich poglądów ma zasadnicze znaczenie w sferze życia publicznego, zwłaszcza politycznego i wiąże się ściśle z innymi wolnościami dotyczącymi działania jednostki w życiu publicznym<sup>6</sup>. Wpisuje się ona w chronioną w ustrojach demokratycznych wolność słowa i w praktyce sprowadza się między innymi do prawa do krytyki prawodawcy i rządzących<sup>7</sup>. Wyrażanie poglądów powinno być rozumiane szeroko, w szczególności nie tylko jako wyra-

<sup>1</sup> M. Borucka-Arctowa, *Regulacja życia społecznego poprzez prawo a internalizacja normy prawnej*, [w:] *Polityka i prawo*, red. A. Bodnar, J.J. Wiatr, J. Wróblewski, Warszawa 1988, s. 70.

<sup>2</sup> Na gruncie teorii instrumentalnych prawo postrzegane jest jako dzieło człowieka, które może być zmieniane po to, aby realizować określone cele. W ramach tej koncepcji jawi się ono jako moralnie neutralne narzędzie, które jest tak długo dobre, jak długo służy realizacji i wspieraniu społecznie określonego, użytecznego i aprobowanego celu. Cel ten powinien pozostawać zawsze zewnętrznym w stosunku do samego prawa. Jest ono zatem narzędziem kształtowania stosunków społecznych i otaczającej człowieka rzeczywistości zgodnie ze wzorami ustanowionymi lub uznanymi przez państwo (por.: W. Gromski, *Autonomia i instrumentalny charakter prawa*, Wrocław 2000, s. 84–85).

<sup>3</sup> J. Wróblewski wskazuje, że prawo ma charakter instrumentalny wówczas, gdy jest środkiem celowego wpływania na zachowanie jego adresatów oraz — przez to — na utrzymanie lub zmianę określonych stosunków społecznych (J. Wróblewski, *Teoria racjonalnego tworzenia prawa*, Wrocław 1985, s. 23).

<sup>4</sup> W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986, s. 273.

<sup>5</sup> A. Kozak, *Instrumentalność a instrumentalizacja prawa*, [w:] *Z zagadnień teorii i filozofii prawa. Instrumentalizacja prawa*, red. A. Kozak, Wrocław 2000, s. 102.

<sup>6</sup> Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 20 lutego 2007 roku, P 1/06, LEX nr 245357.

<sup>7</sup> Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wyraźnie kształtuje pogląd, że w sferze życia publicznego swoboda wypowiedzi i krytyki posiada znacznie szersze granice niż w sferze życia prywatnego, zresztą zarówno po stronie osób prywatnych, jak i parlamentarzystów czy repre-

zanie osobistych ocen co do faktów i zjawisk we wszystkich przejawach życia, lecz również jako prezentowanie opinii, przypuszczeń, prognoz, ferowanie ocen w sprawach kontrowersyjnych itp., a w szczególności również informowanie o faktach zarówno rzeczywistych, jak i domniemywanych<sup>8</sup>. Nie ulega wątpliwości, że wolność słowa w państwach demokratycznych jest wartością aprobowaną społecznie. Wyrazem tego na gruncie prawa polskiego jest wyrażony w art. 54 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej<sup>9</sup> zakaz wprowadzania cenzury prewencyjnej czyli uprzedniej kontroli publikacji dokonywanej przez upoważniony do tego organ, która może skutkować jej wstrzymaniem i zakazaniem jej rozpowszechniania<sup>10</sup>.

Pojęcie instrumentalizacji prawa nabrało jednoznacznie pejoratywnej konotacji po doświadczeniach z okresu PRL w związku z przyjętą wówczas ustrojową zasadą jednolitości władzy państwowej. W odniesieniu do rzeczzonego okresu można wręcz mówić o zjawisku ideologizacji prawa, gdzie prawo było postrzegane jako forma rozkazu kształtującego relacje społeczne, naznaczając relację między suwerenem (politycznym) a adresatem normy jako wieczną zależność od aktu woli politycznej<sup>11</sup>. W praktyce stosowanie tak ukształtowanego prawa polegało na wymuszaniu określonej postawy światopoglądowej, która nie posiadała powszechnej legitymacji społecznej. Wskutek tego w reżimie autorytarnym, jakim był PRL, doprowadzono do zatarcia różnic między porządkami normatywnymi, prawem a normami społecznymi, które są przedmiotem oddziaływania określonej ideologii politycznej<sup>12</sup>. W dobie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej prawo było wykorzystywane jako instrument służący osiągnięciu konkretnych celów. Należy jednak podkreślić, że cele (w głównej mierze) nie były refleksem społecznie akceptowanych wartości, ale definiowane były przez autorytarne władze i służyły budowie oraz umacnianiu reżimu komunistycznego. Ograniczenie wolności słowa — a przede wszystkim wolności wyrażania poglądów w sferze życia politycznego i poczynań władzy ludowej — przez wprowadzenie cenzury prewencyjnej ukierunkowane było na skupienie władzy w rękach jednej partii (najpierw Polskiej Partii Robotniczej, a następnie po jej połączeniu w grudniu

zentantów partii politycznych (por.: wyrok ETPCz z 8 lipca 1986 roku, 9815/82, *Lingenes vs. Austria*, LEX nr 81012).

<sup>8</sup> P. Sarnecki, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 2, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, art. 54, <https://sip.lex.pl/#!/commentary/587744264/541704/garlicki-leszek-red-zubik-marek-red-konstytucja-rzeczypospolitej-polskiej-komentarz-tom-ii-wyd-ii?cm=URELATIONS> (dostęp: 16.12.2022).

<sup>9</sup> Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz.U.1997, poz.78.

<sup>10</sup> M. Florczak-Wątor, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, LEX 2021, art. 54, <https://sip.lex.pl/#!/commentary/587806648/650711/tuleja-piotr-red-konstytucja-rzeczypospolitej-polskiej-komentarz-wyd-ii?cm=URELATIONS> (dostęp: 15.12.2022).

<sup>11</sup> A. Kotowski, *Instrumentalizacja prawa i instrumentalne użycie prawa a jego wykładnia*, „Studia Prawnicze” 2016, nr 4, s. 43.

<sup>12</sup> *Ibidem*, s. 51.

1948 roku z Polską Partią Socjalistyczną — Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej) i podporządkowaniu jej interesom nadzoru nad każdym publicznie wypowiedzianym słowem.

## Znaczenie i rola cenzury w umacnianiu reżimu komunistycznego w Polsce

W literaturze marksistowskiej poświęcono wiele uwagi socjalistycznej koncepcji praw i wolności obywatelskich. Pod pojęciem wolności, według tej koncepcji, „rozumie się zespół społecznych możliwości przysługujących jednostce, a nie możliwości naturalnych, przyrodzonych. Tak rozumiana wolność nie jest zatem czymś danym, stojącym ponad prawem, te »społeczne możliwości« trzeba dopiero stworzyć”<sup>13</sup>. W celu zrealizowania wolności w dobie PRL rola państwa polegała przede wszystkim na powołaniu odpowiednich mechanizmów politycznoprawnych, gwarantujących ich nienaruszalność, przy czym ich granice wyznaczały interes i wola ludu pracującego<sup>14</sup>.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 roku<sup>15</sup>, która uznawana była przez komunistyczne władze<sup>16</sup> i obowiązywała do 22 lipca 1952 roku, to jest: do czasu wejścia w życie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej<sup>17</sup>, gwarantowała obywatelom szeroko rozumianą wolność słowa. Stanowiła ona, że każdy obywatel ma prawo swobodnego wyrażania swoich myśli i przekonań, o ile przez to nie narusza przepisów prawa oraz poręczała wolność prasy (art. 104 i 105 Konstytucji marcowej). Co więcej, w Manifeście PKWN deklarowano przywrócenie wszystkich swobód demokratycznych, w tym między innymi wolności słowa i prasy<sup>18</sup>.

W kontekście wyżej zaprezentowanych twierdzeń należy zadać pytanie, dlaczego władze komunistyczne, proklamując wolność słowa, w tym wolność

<sup>13</sup> A. Michalska, *Podstawowe prawa społeczne obywateli PRL*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1970, nr 3, s. 33.

<sup>14</sup> *Ibidem*, s. 39.

<sup>15</sup> Ustawa z dnia 17 marca 1921 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U.1921, poz. 44, dalej: Konstytucja marcowa.

<sup>16</sup> W Manifeście Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego ogłoszonym w dniu 22 lipca 1944 roku (dalej: Manifest PKWN) wyraźnie wskazano, że Krajowa Rada Narodowa i Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego działają na podstawie Konstytucji z 17 marca 1921 r., jedynie obowiązującej konstytucji legalnej, uchwalonej prawnie. Podstawowe założenia Konstytucji z 17 marca 1921 r. obowiązywać będą aż do zwołania wybranego w głosowaniu powszechnym, bezpośrednim, równym, tajnym i stosunkowym Sejmu Ustawodawczego, który uchwali jako wyraziciel woli narodu nową konstytucję (por.: *Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Rocznik\\_Lubelski/Rocznik\\_Lubelski-r1959-t2/Rocznik\\_Lubelski-r1959-t2-s7-14/Rocznik\\_Lubelski-r1959-t2-s7-14.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Rocznik_Lubelski/Rocznik_Lubelski-r1959-t2/Rocznik_Lubelski-r1959-t2-s7-14/Rocznik_Lubelski-r1959-t2-s7-14.pdf) (dostęp: 20.12.2022), s. 8).

<sup>17</sup> Dz.U.1952, poz. 232.

<sup>18</sup> *Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, s. 10.

wyrażania poglądów, która z założenia pozwala na otwarte i publiczne komentowanie oraz krytykowanie poczyniń ze sfery życia politycznego, dopuściły do funkcjonowania cenzury przewencyjnej. Według definicji sformułowanej przez T. Gobana-Klasa „cenzura rządowa jest narzędziem służącym władzy państwowej do kształtowania i utrzymywania oficjalnej wersji »prawdy«. Może obejmować wszelkie środki komunikowania się i wszelkie środki ekspresji — artystycznej, naukowej czy politycznej, jakie uzna potencjalnie za wywrotowe”<sup>19</sup>.

Zdaniem P. Nowaka systemy cenzuralne, których zadaniem jest realizacja interesów państwa lub innej instytucji, jakiej podlegają, najczęściej są integralnym elementem struktur takich organizacji. Polska Ludowa była przykładem kraju, w którym organy cenzury stanowiły trwały element jego struktury, a sama cenzura służyła umacnianiu pozycji władz komunistycznych i utrwaleniu obrazu omnipotencji państwa we wszystkich aspektach życia człowieka<sup>20</sup>, będąc *de facto* strażnikiem jego interesów. Cenzurze poddawano wszelkie informacje mogące zagrozić bezpieczeństwu i suwerenności odradzającego się państwa, na przykład umiejscowienie i liczebność jednostek wojskowych, a ponadto, co nasiliło się z czasem kształtowania i umacniania w Polsce ustroju komunistycznego, cenzura przybrała głównie charakter ideologiczny. Cenzurowano każdy przejaw krytyki funkcjonującego systemu oraz propagowanie zachodnich myśli ustrojowych<sup>21</sup>. Jej główną rolą było sterowanie propagandą i niedopuszczenie do ukazania się treści niezgodnych z oficjalną polityką obozu rządzącego: „Cenzura była *sui generis* notariuszem zaleceń komitetów partii w zakresie twórczości literackiej, rynku wydawniczego, prasy etc. Słowem, władza i cenzura funkcjonowały jako monolit, co w praktyce oznaczało, że wszystko co zostało zadekretowane przez partię, cenzura wprowadzała w życie”<sup>22</sup>.

## Regulacje (bez)prawne wymierzone w wolność słowa w czasach PRL

Konstytucja marcowa w art. 105 ustanawiała wyraźny zakaz wprowadzania cenzury przewencyjnej<sup>23</sup>. Nie przeszkadzało to jednak władzom komunistycznym

<sup>19</sup> T. Goban-Klas, *Powstanie i kres cenzury w Europie Zachodniej*, [w:] *Piśmiennictwo — systemy kontroli — obiegi alternatywne*, t. 1, red. J. Kostecki, A. Brodzka, Warszawa 1992, s. 44.

<sup>20</sup> P. Nowak, *Władza i cenzura w Polsce Ludowej (1944–1989): powiązania, relacje, wpływy. Garść uwag i refleksji*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2019, nr 2 (23), s. 94.

<sup>21</sup> *Absurdy cenzury w okresie PRL-u*, <https://ank.gov.pl/wystawy/absurdy-cenzury-w-okresie-prl-u/> (dostęp: 21.12.2022).

<sup>22</sup> P. Nowak, *Władza i cenzura w Polsce Ludowej (1944–1989)*, s. 95.

<sup>23</sup> Artykuł 105 stanowił, że: „Poręcza się wolność prasy. Nie może być wprowadzona cenzura ani system koncesyjny na wydawanie druków. Nie może być odjęty dziennikom i drukom krajowym debit pocztowy, ani ograniczone ich rozpowszechnianie na obszarze Rzeczypospolitej. Ustawa odrębna określi odpowiedzialność za nadużycie tej wolności”.

w organizowaniu aparatu cenzury, którego funkcjonowanie w okresie od sierpnia 1944 do lipca 1946 regulowane było aktami prawa wewnętrznego<sup>24</sup>, które co do zasady nie powinny być podstawą jakichkolwiek rozstrzygnięć wobec obywateli.

Aktem powszechnie obowiązującym, który legitymizował wprowadzenie cenzury, był dekret Rady Ministrów z dnia 5 lipca 1946 roku o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk<sup>25</sup> (dalej: GUKPPiW), który został wydany z mocą ustawy<sup>26</sup>. Do zadań GUKPPiW, który podlegał Prezesowi Rady Ministrów, należał zgodnie z art. 2 ust. 1 pkt 1 i 2 dekretu, nadzór nad prasą, publikacjami i widowiskami w zakresie przewidzianym w szczególnych przepisach prawnych, kontrola rozpowszechniania wszelkiego rodzaju utworów za pomocą druku, obrazu i żywego słowa oraz ogłoszeń, zawiadomień i plakatów, która miała na celu zapobieżenie godzeniu w ustrój Państwa Polskiego, uprawianiu propagandy wojennej, ujawnianiu tajemnic państwowych, działaniu na szkodę międzynarodowych stosunków Państwa Polskiego, naruszaniu prawa lub dobrych obyczajów, wprowadzaniu w błąd opinii publicznej przez podawanie wiadomości niezgodnych z rzeczywistością<sup>27</sup>. Ewidentnie wymienione w dekreście zadania GUKPPiW polegały na sprawowaniu cenzury prewencyjnej, która była przecież zabroniona w ustawie zasadniczej. Nie stanowiło to przeszkody dla władz komunistycznych, aby wbrew zasadom legislacji, ustanowić akt powszechnie obowiązujący (rozporządzenie z mocą ustawy), którego przepisy stały w rażącej sprzeczności z aktem hierarchicznie wyższym.

Analiza przepisów dekretu pozwala na stwierdzenie, że GUKPPiW powołany został do podejmowania czynności wchodzących w zakres administracji państwowej, a co za tym idzie — sprawy z zakresu kontroli prasy, publikacji czy też widowisk nie zostały zakwalifikowane do spraw cywilnych, chociaż pozostawały

<sup>24</sup> Jeszcze w dobie istnienia Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w czasach, kiedy na ziemiach polskich toczyły się nadal działania wojenne, powołano do życia Resort Informacji i Propagandy, a w jego ramach w dniu 19 sierpnia 1944 r. Wydział Prasowo-Informacyjny. Zajmował się on kontrolą tekstów przeznaczonych do druku. Następnie, w dniu 19 stycznia 1945 r. Minister Bezpieczeństwa Publicznego Stanisław Radkiewicz wydał rozkaz, w którym powołał Centralne Biuro Kontroli Prasy, które przekształcono uchwałą Rady Ministrów z dnia 15 listopada 1945 r. w Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (por.: Z. Romek, *Cenzura jako narzędzie sprawowania władzy w PRL*, „Biuletyn IPN” 2022, nr 7–8, s. 69).

<sup>25</sup> Dz.U.1946, poz. 210. Wydanie dekretu służyło w rzeczywistości zrealizowaniu uchwały Rady Ministrów z dnia 15 listopada 1945 r. w sprawie przekształcenia Centralnego Biura Kontroli Prasy, funkcjonującego dotąd w ramach Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, w Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk przy Prezesie Rady Ministrów.

<sup>26</sup> Został on wydany na podstawie ustawy z dnia 3 stycznia 1945 r. o trybie wydawania dekretów z mocą ustawy.

<sup>27</sup> Do zadań GUKPPiW należało także udzielanie zezwoleń na wydawanie czasopism oraz kontrola zakładów poligraficznych, zakładów wytwarzających pieczętki (stemple), zakładów wytwarzających publikacje i ilustracje sposobem światłoczułym oraz aparatów do powielania (art. 2 ust. 1 pkt. 3 i 4 dekretu).

w związku z prawem autorskim i z ochroną praw autorskich<sup>28</sup>. Co więcej, podporządkowanie GUKPPiW Prezesowi Rady Ministrów (art. 1 dekretu) skutkowało w rzeczywistości tym, że nad funkcjonowaniem całego systemu cenzury „czuwała jedna partia wraz z podporządkowanymi jej organami administracji państwa oraz upaństwowionymi instytucjami. Kierownictwo partyjne określało, co jest niecenzuralne, i przez swoich członków na różnych szczeblach partyjnej organizacji czuwało nad polityczną poprawnością publikowanych treści”<sup>29</sup>. Prezes Rady Ministrów otrzymał również, jako organ hierarchicznie wyższy, uprawnienia do kreowania składu osobowego podległego mu urzędu. Był on uprawniony do mianowania i odwołania Prezesa GUKPPiW, a także Wiceprezesów na wniosek Prezesa Głównego Urzędu. Z uwagi na brak kryteriów jakie miał spełniać Prezes czy Wiceprezes GUKPPiW, aby objąć swój urząd, przyjąć należy, że jego powołanie i odwołanie miało konotacje czysto polityczne, a przesłanką pozwalającą utrzymać się na stanowisku było sprawne organizowanie aparatu cenzorskiego i efektywne sprawowanie cenzury prewencyjnej.

Ponadto przesłanki sprawowania nadzoru i kontroli nad wszelkiego rodzaju utworami opisane zostały w art. 2 ust. 1 pkt. 2 lit. a–f dekretu w sposób bardzo ogólny. Posłużenie się *de facto* klauzulami generalnymi czy zwrotami niedookreślonymi (w dekreście brakuje „słowniczka”, który wyjaśniałby, co należy rozumieć chociażby pod pojęciem godzenia w ustrój Państwa Polskiego czy działaniu na szkodę międzynarodowych stosunków Państwa Polskiego) dawało scentralizowanej administracji publicznej odpowiedzialnej za wykonywanie cenzury prewencyjnej nieograniczone możliwości kontrolne i nadzorcze, bowiem pozwalało na daleko idącą uznaniowość w aspekcie ich sprawowania. „Tak ogólnikowo wskazane przesłanki ingerencji pozwalały na to, że każdy niewygodny dla partyjnej władzy tekst zakwalifikować jako niecenzuralny”<sup>30</sup>, a w konsekwencji w drastyczny sposób ograniczyć konstytucyjną wolność słowa.

## Zakończenie

Wydanie dekretu z mocą ustawy z dnia 5 lipca 1946 roku o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, którego przepisy godziły w konstytucyjną wolność słowa i wyrażania poglądów, stanowiło rażący przejaw ideologizacji prawa i podporządkowanie go interesom aparatu partyjnego. Wynikało to z tego, że jednym z głównych warunków i instrumentów utrzymujących życie społeczne i obywatelskie w PRL na poziomie odpowiadającym interesom władzy autorytarnej i całego bloku socjalistycznego było zapewnienie sprawnie i skutecznie działającej cenzury.

<sup>28</sup> Postanowienie SN z 26 czerwca 1979 roku, II CZ 65/79, LEX nr 63478.

<sup>29</sup> Z. Romek, *Cenzura jako narzędzie sprawowania władzy w PRL*, s. 71.

<sup>30</sup> *Ibidem*, s. 70.

Działalność administracji publicznej, która w demokratycznych państwach ma dążyć do zaspokajania zbiorowych i indywidualnych potrzeb obywateli wynikających ze współżycia w społeczeństwie, została w okresie PRL uzależniona od celów, jakie chciała uzyskać władza komunistyczna. Wprowadzenie cenzury prewencyjnej ograniczającej wolność słowa ponad wszelką wątpliwość nie było celem aprobowanym społecznie. Posługując się nią, władze partyjne sterowały propagandą, nie dopuszczając do rozpowszechniania niewygodnych dla siebie informacji i treści. Z tej przyczyny wolność wyrażania poglądów, która wpisuje się w szeroko rozumianą wolność słowa i która ma istotne znaczenie w aspekcie komentowania poczynąń władzy, była wyłącznie iluzoryczna.

W Polsce Ludowej uczyniono z cenzury prewencyjnej instrument totalnej kontroli społeczeństwa. GUKPPiW zajmował się w znacznej mierze tłumieniem krytyki skierowanej przeciwko ustrojowi i elitom władzy. Chociaż samo wprowadzenie cenzury prewencyjnej było niezgodne z Konstytucją marcową, a wydane w tym celu akty prawne — jako sprzeczne z aktem hierarchicznie wyższym, nigdy nie powinny kształtować sytuacji prawnej obywatela — to instytucja ta i utrzymująca ją przy życiu „infrastruktura normatywna” przetrwała aż do 11 kwietnia 1990 roku, kiedy decyzją tak zwanego Sejmu kontraktowego zniesiono Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk.

## Bibliografia

### Literatura

- Borucka-Arctowa M., *Regulacja życia społecznego poprzez prawo a internalizacja normy prawnej*, [w:] *Polityka i prawo*, red. A. Bodnar, J.J. Wiatr, J. Wróblewski, Warszawa 1988.
- Florczak-Wątor M., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, LEX 2021.
- Gromski W., *Autonomia i instrumentalny charakter prawa*, Wrocław 2000.
- Kotowski A., *Instrumentalizacja prawa i instrumentalne użycie prawa a jego wykładnia*, „Studia Prawnicze” 2016, nr 4(208).
- Kozak A., *Instrumentalność a instrumentalizacja prawa*, [w:] *Z zagadnień teorii i filozofii prawa. Instrumentalizacja prawa*, red. A. Kozak, Wrocław 2000.
- Lang W., Wróblewski J., Zawadzki S., *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1986.
- Michalska A., *Podstawowe prawa społeczne obywateli PRL*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1970, nr 3.
- Nowak P., *Władza i cenzura w Polsce Ludowej (1944–1989): powiązania, relacje, wpływy. Garść uwag i refleksji*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2019, nr 2(23).
- Romek Z., *Cenzura jako narzędzie sprawowania władzy w PRL*, „Biuletyn IPN” 2022, nr 7–8.
- Sarnecki P., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 2, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016.
- Wróblewski J., *Teoria racjonalnego tworzenia prawa*, Wrocław 1985.

## Akty prawne

Dekret Rady Ministrów z dnia 5 lipca 1946 roku o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, Dz.U.1946, poz. 210.

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 roku, Dz.U.1952, poz. 232.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz.U.1997, poz. 78.

Postanowienie Sądu Najwyższego z 26 czerwca 1979 roku, II CZ 65/79, LEX nr 63478.

Ustawa z dnia 17 marca 1921 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U.1921, poz. 44.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 8 lipca 1986 roku, 9815/82, Lingenes vs. Austria, LEX nr 81012.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 20 lutego 2007 roku, P 1/06, LEX nr 245357.

## Internet

*Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Rocznik\\_Lubelski/Rocznik\\_Lubelski-r1959-t2/Rocznik\\_Lubelski-r1959-t2-s7-14/Rocznik\\_Lubelski-r1959-t2-s7-14.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Rocznik_Lubelski/Rocznik_Lubelski-r1959-t2/Rocznik_Lubelski-r1959-t2-s7-14/Rocznik_Lubelski-r1959-t2-s7-14.pdf).